

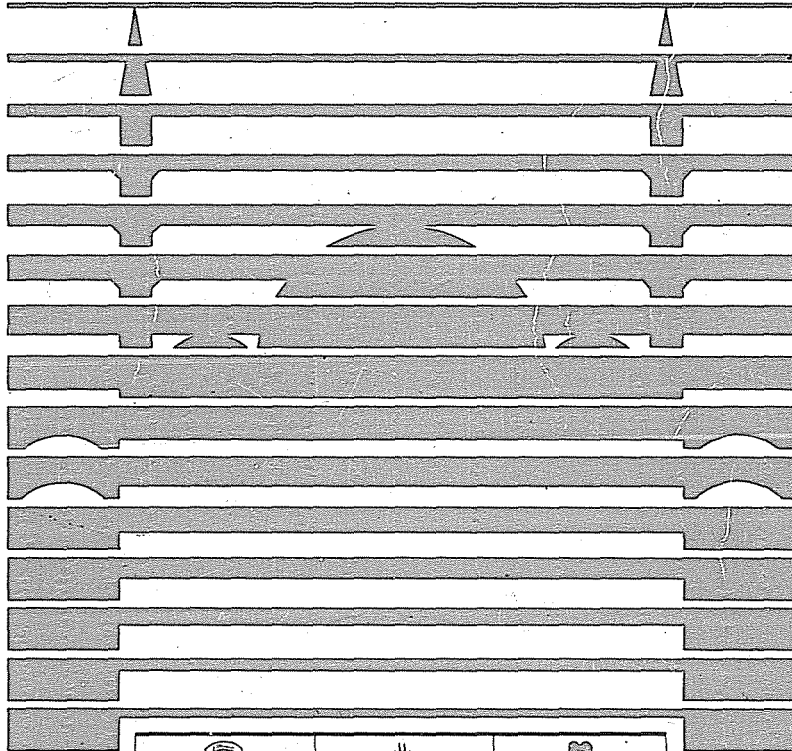
مؤتمر الحفاظ على التراث الحضاري المعماري الاسلامي في المدن

İSLAM MİMARİ MİRASINI KORUMA KONFERANSI

THE CONFERENCE ON THE PRESERVATION OF ARCHITECTURAL HERITAGE OF ISLAMIC CITIES

22-26/4/1985 İSTANBUL

BİLDİRİLER

Yapım

İKİ NOKTA

Araştırma, Basın, Yayın, Organizasyon 512 43 30

Dizgi, Film: **Damla Dizgi**, Baskı: **Seçil Ofset**, Cilt: **Numune Basım ve Ciltevi**

İstanbul, Şubat 1987

İSLAM MİMARİ MİRASININ KORUNMASI VE HALEP BELEDİYE MECLİSİNİN DENEYİMLERİ

Müh. Ahmed el-BEK

Halep Kentinin Tarihine Kısa Bir Bakış

Eski çağlardan günümüze kadar İpek Yolunun ve askeri yolların birleştiği noktada bulunan Halep kenti tarih boyunca önemini korumuştur. Hind, İran, Mezopotamya, Anadolu, Suriye, Mısır, Filistin ve Hicaz'ı birbirine bağlayan kentin stratejik önemi pek büyüktür.

İnsanlar Taş Devrinden itibaren burayı yurt edinmişlerdir. Bazı bilim adamlarına göre, kentin güney bölgesinde bulunan mağaralarda insanlar yaşamıştır. Ayrıca, geçmişte yapılan kadastro çalışmaları sonucunda burasının, Eski ve Orta Tunç devrinde yerleşme bölgesi olduğu anlaşılmıştır.

Halep kenti, İslam dönemi mimari eserleri bakımından, İstanbul ve Kahire ile yarışmıştır. Milattan önce 20. yüzyıldan beri birbirini izleyen uygarlıkların kültür katlarını yansıtan kent, zengin bir hazineye sahiptir.

- M.Ö. 2250'de Armanom adıyla tanınırdı. Akatlı kral Naramsen Abella kenti ile Armanom'u yıkmaya kalkışmıştır.
- M.Ö. 1850' de Babilli Hammurabi'nin çağdaşı olan Yamhaz SAH el-Amuriyye ülkesinin başkenti olmuştur.
- M.Ö. 1560'da Hititlerin önemli bir stratejik merkezi haline gelmiştir.
- M.Ö. 1000'de Aramiler Halep kentini yurt edinmişlerdir.
- M.Ö. 650'de Asurluların istilasına uğramıştır.
- M.Ö. 612'de Keldanilere geçmiştir.
- M.Ö. 533'de Perslerin eline geçmiştir.
- M.Ö. 333'de Büyük İskender'in gelişi ile Makedonya İmparatorluğunun topraklarına katılmıştır.
- M.Ö. 301-218'de Selevkoslar devleti döneminde Beyroka adını alan Halep'de geniş bir agora çevresinde birbiriyle kesişen caddeler, Akropol tapınağı ile savunma suru ve içme suyu kanalları yapılmıştır.
- M.Ö. 64'de Rumların istilasına uğramış ve Roma İmparatorluğunun parçalanması sonucu, Batı Roma İmparatorluğuna veya Bizans İmparatorluğuna iltihak etmiştir. Bu dönemde Halep'te, daha sonraları medreseye çevrilen bir büyük katedral yapılmıştır.
- 440'da Persler tarafından yakılmış ve Pers akınlarıyla dolu bir dönem yaşamıştır.
- 636'da Müslüman Araplar, Hazret-i Ömer döneminde, Antakya Kapısından Halep kentine girmiş ve ilk cami olan, günümüzde Şa'biye adını alan el-Furus Camiini inşa etmişlerdir.
- 736'da Halife Süleyman bin Abdülmelik döneminde, büyük katedralin bahçe ve mezarlığında büyük Emevi camisi inşa edilmiştir.
- 933'de Seyf el-Devle el-Hamdanî, Hamdani devletini kurmuş, kalesini yapmış, surunu restore etmiş ve Rum hendeğini genişleterek kentin batı suru haline getirmiştir.
- 963'de Bizanslı Nikfor tarafından tahrip edilmiş ve Seyf el-Devle tarafından onarılmıştır.
- 1015'de Fatimî devletine katılmıştır.
- 1024'te Beni Merdis'in eline geçerek, 50 yıl süren bir karışıklık dönemi yaşamıştır.
- 1075'te el-Nurî el-Atabeki döneminde kent en güzel İslami eserlerle donanmış ve mimari yaratıcılık bakımından altın çağını yaşamıştır.
- 1095'te Başarısızlıkla sonuçlanan ilk Haçlı seferine maruz kalmıştır.
- 1165'te Eyyubilerin önemli bir kenti durumuna yükselmiştir.
- 1209'da El-Zahir Gazi Gıyas bin Salahaddin'in zamanında, çeşitli yapılar yanında, şimdiki kalenin ön cephesi ve büyük minaresi ile ilmi ve askeri medreseler inşa edilmiştir.
- 1260'da Hulâgû Halep'e girmiştir.
- 1292'de Yönetim Memluklu Eşref bin Kalavun'a geçmiştir.
- 1400'de Timur Halep'e girmiş, Semerkand'a dönüşünde beraberinde birçok zanaatkâr, sanatçı ve oymacı-süslemeci götürmüştür.
- 1417'de El-Müeyyed Şeyh Kuf Halep Kalesi ile surlarını restore etmiş, Memluk sultanlarının sonuncusu olan Kansuh Gavri birçok eser ortaya koymuştur. Kaledeki Arş salonu bu eserlerin en güzel örneklerinden biridir.
- 1516'da Merc-i Dabık savaşından sonra Sultan Selim Halep'e girerek Memlûk dönemine son vermiştir. Bu tarihten itibaren Osmanlı dönemi başlamıştır.
- 1828'de Büyük bir deprem olmuş, kentin birçok eseri ile evlerin üçte ikisi yıkılmıştır.

1831'de	Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa Halep'e girmiş, kalesinde bir kışla inşa ettirmiştir.
1899'da	Osmanlı mimarı Cemil, kentin topoğrafik planını çıkarmış, Hendek-el-kuvvetli caddesini açmış ve Ferec kapısı saat kulesini yapmıştır.
1920'de	Fransızların işgaline uğramış, kral Faysal'ın Irak'a iltica etmesiyle Faysal dönemi sona ermiştir.
1926'da	Toprağından yabancı askerler bütünüyle atılmıştır.
1927-1930'da	Kentin kadastro planı yapılmış, 1/5000 ve 1/2000 ölçeklerinde ilk tasarım planı hazırlanmıştır.
1930'da	Uzman Dange kent için modern yöntemlerle bir düzenleme projesi tasarlamıştır. Bu bakımdan Halep, diğer Ortadoğu kentlerini geride bırakmıştır.
1937'de	Şehircilik uzmanı el-Koşar tarafından bir düzenleme planı ve bir imar planı hazırlanmıştır.
1950'de	22 km ² 'lik bir alanı kapsayan yeni bir imar planı Prof. Koton tarafından tasarlanmıştır.

İslam Dönemine Ait Mimari Eserler

1. Askeri Yapılar

a. Sur ve kuleler: Diyarbakır ve Kudüs kentlerinin surlarından sonra, coğrafi ve stratejik konumu itibariyle İslam dünyasının doğusunda en müstahkem surlardan biridir. Çeşitli dönemlere ait üç kültür katından oluşmaktadır.

- İlk kat, M.Ö. 300 yılından kalmaz. Son Ferec Kapısı meydanındaki kazılarda ortaya çıkan büyük taşlar ile kuleler, kubbeler, girişler ve kapılardan oluşan bu kat Yunan çağına aittir.
- Ortaçağ Hamdanîler ve Eyyûbiler dönemine ait ikinci kat.
- Son kat ise Memlûklar dönemine aittir.

b. Kentin yedi kapısı:

1. Memlûklar dönemine ait (1410) Bab el-Makam
2. Eyyûbi dönemine ait Bab Antakya (1210)
3. Eyyubî dönemine ait Bab el-Nasr (1215)
4. Bab Kanseri Kadim. Hamdaniler, Eyyubiler ve Memluklar (1335) döneminde yenilenmiştir.
5. Bab el-Ferec. Eyyubi ve Memluki dönemine aittir.
6. Memluklar döneminden kalma Bab el-Cenin (1502).
7. Memluklar dönemine ait Bab el-Hadid (1500).

c. Halep Kalesi: Kentin ortasında bir tepe üzerinde inşa edilmiştir. Oval olan kalenin tabanı 373 x 550 metre boyutundadır. Elips biçiminde olan üstü ise 370 x 375 metredir. Daireye benzer kalenin çevresinde su ile doldurulmuş hendek vardır. Hitit, Roma ve Selevkoslar dönemine ait izler taşıyan kalenin son şekli, Eyyubi kralı Selahaddin el-Zahir Gazi Giyas dönemine aittir. Eyyubi mimari sanatını yansıtan bu kalenin üst kısmı ile iki kulesi Memluklar döneminde yapılmıştır.

2. Dini Yapılar

- a. *Emevi Ulu Camisi*: 736 yılında Emevi halifesi Abdülmelik oğlu Süleyman tarafından şimdiki Umeyye Ulu Camisine eş olarak yaptırılmıştır. Selçuklular döneminde yenilenen caminin minaresi Selçuklu mimarisinin güzel bir örneğini oluşturur. Caminin 47 x 79 metre boyutundaki avlusu, 1090 yılında Nureddin El-Zengi döneminde inşa edilmiştir. Caminin mihrabını, halk, Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya taşımıştır.
- b. *El-Firdevs Camisi ve medresesi*: Eyyubiler dönemine ait olan eser, 1236 yılında el-Zahir Gazi Gıyas'ın eşi Zayfa Hatun tarafından yaptırılmıştır. İlk sivil ve askeri akademi olan eserin 44 x 55 metre boyutunda bir avlusu vardır.
- c. *El-Atruş Camisi*: Memluklar döneminde (1403) komutan Akboğa tarafından yaptırılmıştır.
- ç. *El-Salihîn Makamı*: İbadet yeridir (1105).
- d. *El-Hilviyye Camisi*: M. 500'de katedral olan bu yapı, M. 1147'de medreseye, daha sonra da camiye çevrilmiştir.
- e. *El-Şebiyiyye Camisi*: Halife Ömer bin Hattap döneminde Halep'e giren müslümanlar tarafından yapılan ilk camidir. Miladi 12. yüzyıl tarihli bir kûfî kitabesi vardır.
- f. *El-Adiliyye Camisi*: M. 1517'de Dukakîn Mehmet Paşa tarafından yaptırılan cami, Türk mimarisi tipinde yapılan ilk eserdir.
- g. *Mihmandar Camisi*: 14. yüzyıldan kalmıştır.
- h. *Osmanlı camisi ve medresesi*: Perukî Osman Paşa tarafından yaptırılmıştır. Medrese ve köşkerleri de içeren külliye 1737 yılında vakfedilmiştir.
- ı. *Hüsreviyye camisi ve medresesi*: Ölümsüz Mimar Sinan'ın eseri olan cami 1537 yılında Hüsrev Paşa tarafından yaptırılmıştır. Türk mimarlık sanatının bir örneği olan külliye halen İlahiyat Fakültesi olarak kullanılmaktadır.

3. Eğitim Yapıları

- a. Makamat'da el-Kâmiliyye medresesi (1300).
- b. Firdevs'de el-Zahiriyye el-Baraniyye medresesi (1217).
- c. El-Hadid Kapısında Atabekiyye medresesi (1223).

4. Ruhani ve Sosyal Yapılar

- a. Oğulbek Türbesi (1559) Sultan Bayazıd'ın torunu Gevher Melikşah'ın Türbesi Ali bin Salahaddin'in Türbesi.
- b. Tekkeler - el-İhlasiyye M.1044, el-Mevleviyye M.1537
- c. Meşhedler - el-Hüseyn Meşhedi 1180, el-Ansarî Meşhedi 1496
- d. Zaviyeler - el-Vefaiyye 1034, el-Nesimî 1420

5. Sağlık Yapıları

- a. el-Bîmaristan el-Nurî: 1150'de Nurettin tarafından yaptırılmış ve 1500'de onarılmıştır.
- b. el-Bîmaristan el-Kâmilî, Kanserin kapısındaki eser Argun el-Kâmilî tarafından akıl ve sinir hastalıkları için yaptırılmıştır.

- c. Osmanlı Hastanesi. 1914'de onarılmıştır.
- d. el-Ramazaniyye. 1830'da Mısırlı İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır.

6. Hizmet Yapıları

- a. Hamamlar: el-Lebabidi hamamı 1400, el-sit el-Nuhhasin hamamı 1300, Sahet Bezze hamamı 1500, Behram hamamı (Osmanlı), el-Cevheri hamamı.
- b. Mutfaklar: el-Acemi mutfağı, Eski saray kalıntısı (1200). 1600 yılında restore edilmiştir.
- c. Kahvehaneler, opera ve tiyatro yapıları. el-Belit kahvehanesi
- d. Sebiller: el-Makam kapısı sebili 1500
- e. el-Menadil çarşısında umumi tuvaletler 1200
- f. Su kanalları: el-Sekakinî (1371), el-Nasırî (1100), el-Haremi (1490) ve Cep Esed-Üllah (1500).

7. Ticaret, Sanayi ve Ekonomi Merkezleri

- a. Çarşılar: el-Bavaîf, el-Attarîn, el-Zereb, el-Sarmatiyye, el-Kutun.
- b. Kapalı Çarşılar
- c. Hanlar: Sabun Hanı (1500), Vezir Hanı (1683), Gümrük Hanı (1574), Kurt Bey Hanı.

8. İkâmet Yapıları

- a. Kasırlar. Ebu-el-Huda el-Sayyadî kasrı
- b. Saraylar. İbrahim Paşa Sarayı 1831
- c. Evler: Recep Paşa evi (1600), Canbulat evi (1700), Gazâle evi (1691), Açıkbaş evi (1758), Dellâl evi (1800).

9. Diğer Önemli Yapılar

- a. el-Ferec kapısı sanatı. Hicrî 1313 (Raif Paşa) M.1899
- b. Sultanî Mektebi. Hicrî 1310

İslam Mimari Mirasını Koruma

Herşeyden önce Mimari Mirası Koruma Konferansı'nda sunulan bildirilerde ve bu amaçla yapılan sempozyum ve basın toplantılarında sorulan sorular üzerinde durmamız gerekir.

Sorular:

1. Mirası neden koruyalım?
2. Mirası kimden koruyalım?
3. İslam mimari mirasını nasıl koruyalım? Bunu korumaktan kimler sorumludur?

Kanaatimizce miras, insanoğlunun çevresi ve çağı ile olan diyalogu sonucu edindiği deneyimlerden kaynaklanan maddi ve manevi birikimlerdir.

Medeniyet: İnsan için yaratıcılık ve insan hayatının aynasıdır.

Mimari: İnsanın kimlik sicili ve belgesidir.

Çağdaşlık: Ulusların, bütün verileri ile insanlık yolunda ilerlemesi sonucunda kazandığı yapıdır.

Sanayileşmenin getirdiği gelişmeler modern şehirleşme hareketini hızlandırıp, insanların eski evlerini terkederek yeni apartmanlara taşınmalarına sebep olmuştur. Biçimsel bir modernleşme ve ilerleme uğruna geride bırakmış oldukları o güzel evler, tüketim malları deposu ve hayvanları ile birlikte civar köylerden gelen çalışan nüfusun yerleşme odağı durumuna gelmiştir. Bu durum, İslam mimarisinin güzel örneklerini oluşturan süsleme ve kitabe gibi birçok estetik değeri ile birlikte evlerin yıkılmasına ve tahrip olmasına yol açmıştır.

Bunun yanında, yabancı uzman ve danışmanların bilgisine dayanarak ve kamu yararı adına ağır vasıtaların hızla geçebileceği geniş caddeler açılmış, bunun sonucunda kentin eski dokusu yıkıma uğramıştır. Ayrıca, eski evlerin yanında yüksek apartmanlar dikilerek, vatandaşlara eski evlerin modernleşmeye elverişli olmadığı telkin edilmeye çalışılmıştır. Bütün bu tutumlar, eski evlerin yıkılmasını ve kaybolmasını hızlandırmıştır.

Şimdi yukarıdaki sorulara cevap vermeye çalışalım.

1. Mirası neden koruyalım?

Ortak mimari özellikler taşıyan doğudaki ve batıdaki İslam kentleri, ortak bir düzen ve uygarlığın doğal belgesidir. Bu mimari mirası korumadaki kutsal amaç ise, insandır. Çünkü, bu miras insan hayatının aynasıdır. Atalarımızın ortaya koymuş oldukları değerli eserlerin arkasına saklanmamalıyız. Mantiğin ve düşüncenin ürünleri olan bu mirasın, İslam uluslarının ilerlemesinde ve çağdaşlaşmasında itici bir güç olduğu kanısındayız. Bunun için, insana hizmet eden ortak İslam mimarisi için modern bir formül bulunmalıdır.

2. Mirası kimden koruyalım?

İskân talebindeki artış ve inşaat için elverişli alanın daralması, eski evlerin yıkılıp yerine apartman dikilmesine sebep olmaktadır. Ayrıca eski evlerin yıkılmasında vatandaşın ihtiyacını istismar eden inşaat sektörünün hızla gelişmesini, buna ek olarak devletin planlama ve düzenlemede ağır hareket etmesinin büyük rolü vardır. Bunun yanında, doğal etkenlerden olan deprem ve rutubetin bu değişme sürecinde büyük etkisi vardır.

3. Nasıl ve kim sorumlu?

Şüphesiz korumanın sorumluluğu, insanın dolayısıyla devletin ilerlemesinde büyük rol oynayan bu mirasın korunmasının bilincinde olan biz aydınlara düşmektedir. Bizleri burada tek bir miras birleştirmekte ve tek bir sorunu çözmeye çalışmaktayız. Bu da insan ve onun mimari mirasına çare aramaktır. Nitekim İstanbul'un Kapalıçarşısında, Tunus'un çarşı ve caddelerinde veya Trablus'un sokaklarında dolaştığınız zaman, Halep'in çarşı ve caddelerinde dolaştığınızı hissedersiniz.

Mirası Koruma ve Halep Belediyesinin Deneyimleri

Koruma, yaşatma ve işlev kazandırmada her ülkenin ve her kentin kendine özgü üslup ve yöntemleri vardır. Bu yöntemler çeşitli etkenlere bağlıdır. Bunlar:

- Geçmişin kültürel boyutlarını çok iyi bilmek ve bunun bilincinde olmak.
- Maddi ve teknolojik imkânlar.
- Mirası koruma ile ilgili yasaların çıkarılması.

- Mirası korumada kullanılan gereçleri çoğaltmak, modernleştirmek ve uygun hale getirmektir.

Halep Belediyesinin hareket noktasını oluşturan maddeler arasında:

1. Eski kentte yaşayan insanların sayısı 250.000 dolayında olup, bu sayı kent nüfusunun dörtte birini oluşturmaktadır. Bu nüfusa uygun ve çağdaş hizmetleri ulaştırmak ve bu nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak,
2. Tarihi yapıların kimliğini değiştirmeden çağdaş hizmetler için kullanılmasını sağlamak.
3. Asıl İslam ekolünü ve mimari dokusunu korumak kaydıyla, gizli kalmış eserleri ortaya çıkarmak ve eski çarşıları kullanılabilir hale getirecek ekonomik faaliyetlerin sürekliliğini sağlamak.
4. Bu eserleri doğal müze haline getirerek, turistlerin hizmetine sunmak, gibi hususlar sayılabilir.

Mirası koruma konusunda Halep Belediyesi ve sakinleri, pratik olarak aşağıdaki hususlara önem vermelidir:

- Çevre planlamasına büyük önem verilip mirası koruma ile ilgili makamlarla işbirliğine gidilmelidir.
- Saha ile büro çalışmalarını ve topoğrafik faaliyetleri hızlandırıp topoğrafik hava fotoğraflarını çektilererek, geleceğin kaynağı olan eserleri dikkatle ortaya koymak.
- Eski kent ile surun dışında kalan bazı mahallelerin birer kültür merkezi ve insanlığın uygarlık mirası olarak Unesco'nun uluslararası eski eserler listesine alınmasını sağlamak.
- Mirası koruma ile ilgili yasalar çıkarmak; önemli tarihi yapıları istimlak ederek bazı vergilerden muaf tutmak; vatandaşlara koruma ve restorasyon için yardım etmek; koruma kurulunun izni olmadan, yasal olsa bile yıkma ruhsatlarını geri almak.

Çağdaş kullanım yolunda şu çalışmalar yapılmıştır:

- Halep Kalesindeki arş salonu konferans salonuna çevrilmiştir.
- El-Acemi Aşevi, el-Vezir Hanı el-Lebâbidi Hamamı yeniden hizmete sunulmuştur.
- Eski çarşılar ve kent kapıları restore edilmiştir.
- El-Zahiriyye ve el-Kâmiliyye medreseleri, el-Hüseyin makamı onarılmıştır.

Kültürel Mirasa İlişkin Bilinçlendirme Faaliyeti

Mühendis Odaları, Halep Belediyesi, ilgili dernek ve Eski Eserler Müdürlüğü ile yardımlaşarak vatandaşın korumaya katılımını sağlamaya çalışmaktadır. Bunun yanında, yabancı uzmanlardan yararlanmakta ve bu konuda uluslararası seminerler düzenlemektedir.

Halep Belediyesi, diğer yandan, yapı, oyma, kaplama ve marangozluk işlerinde çalıştırılacak yapı ustaları ve zanaatkârlar gibi elemanlar yetiştirmektedir.

Bu çabalar sayesinde ve yarım yüzyıl sonra Halep kenti arzu edilen düzeye gelmiş, aydınların mücadelesi sonucu, el-Ferec kapısı meydanında çok katlı apartman projelerinin yapımı durdurulmuştur. Böylece, İslam mimari eserlerinin kurtarılmasını ve

çağdaş bir anlayışla kullanılmasını ele alan hazırlık aşamasındaki projenin gerçekleşeceğine inanılmaktadır. Sonuç olarak biz atalarımızın kimliğini yansıtan bir ayna gibi mirasımızı aynı mantık ve düşünce ile koruma ve yaşatmayı şiddetle arzu etmekteyiz.